

میزان الصرف

و

منشعب

منسوب به :

*. شیخ سراج الدین عثمان اودی (م ۷۵۸هـ)

* ملا حمزه بدایونی

توضیح، همراه با پرسش و تمرین:

عبدالقادر دهقان

نسیم حجاز

همراه: ۰۹۱۵۹۴۳۱۶۳۲

نشانی پخش:

Email: nasim_hejaz@yahoo.com

میزان الصرف

نویسنده: شیخ سراج الدین عثمان اودی

ملا حمزه بدایونی

شرح و توضیح: عبدالقادر دهقان

ناشر: نسیم حجاز

قطع: وزیری

نوبت چاپ: اول/۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۵۱-۵۲-۸

ISBN: 978-600-6751-52-8

© تمام حقوق چاپ و نشر این اثر

در انحصار نشر نسیم حجاز است.

قیمت: ۶۰۰۰

سرشناسه: دهقان، عبدالقادر، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: میزان الصرف و منشعب

مشخصات نشر: سراوان: نسیم حجاز، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۵۱-۵۲-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیهای مختصر

یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی:

<http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است

یادداشت: چاپ دوم.

شناسه افزوده: سراج الدین عثمان اودی، - ۷۵۸ ق.

میزان الصرف، شرح

شناسه افزوده: بدایونی هندی، حمزه. منشعب، شرح

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲م ۶۱۳/۵۹۱ pj

رده بندی دیویی: ۴۹۲/۷۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۹۱۲۱۴

پیش گفتار چاپ اول

الحمد لله و الصلاة على رسول الله وآله و صحبه

علم صرف، میزان علوم است و کتاب میزان الصرف، میزان علم صرف است. این کتاب از کتاب های اساسی و نخستین پایه در علم صرف به شمار می رود که در برنامه درسی مدارس و حوزه های علمیه، در گذشته و هم اکنون از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده و هست. از این جاست که علما در هر زمان به شرح و توضیح آن پرداخته اند و از جمله این شرح ها می توان کتابهای زیر را نام برد:

- ۱- تبیان، شرح میزان / مولانا عبدالحی؛
- ۲- تبیان شرح میزان / مفتی سعدالله؛
- ۳- حاشیه میزان / مولانا عبدالعلی مدراسی؛
- ۴- حاشیه میزان / مولانا الهی بخش؛
- ۵- شرح میزان الصرف / مولوی افهام الله؛
- ۶- هداية الصبيان / شیخ رحمت الله لکنوی؛
- ۷- الايذان / مولوی احمدالله؛
- ۸- شرح میزان / محمد علیم بن موسی؛
- ۹- شرح میزان / مولوی عبدالوهاب؛

۱۰- بیان الصرف شرح میزان الصرف/ ابونصر حبیب الله؛

شگفت این جاست که این کتاب به همان نسبت که در جهان معروف است، نویسنده‌اش گمنام است. انتساب کتاب به کسانی که از سوی شارحان و دیگر علما نسبت شده است، مخدوش است و به طور حتم نمی‌توان قضاوت کرد. این کتاب را به افراد زیر نسبت داده اند:

۱- شیخ سعدی؛

۲- شیخ وجیه الدین بن عثمان بن حسین. عموم شارحان به این قول گرایش دارند؛

۳- ملا حمزه بدایونی؛

۴- شیخ صفی الدین بن نصیرالدین غزنوی (م ۸۱۹هـ)؛

۵- مولانا عبدالحی لکنوی در کتاب «الفوائد البهیة» مولفات محمد بن مصطفی بن

الحاج حسن (م ۹۱۱هـ) را بر شمرده و گفته است او کتابی به نام میزان الصرف دارد؛

۶- شیخ سراج الدین عثمان اودی. اکثر علما همین قول را برگزیده‌اند ولی این هم

یقینی نیست. در عصر حاضر که شیوه نگارش و آموزش با گذشته بسیار متفاوت شده

است، بهره گیری کامل و آسان از کتابهایی که با نشر قدیم و شیوه معمول در آن زمان

نگاشته شده اند، برای نسل کنونی دشوار است؛ به همین دلیل، علما به تسهیل و آسان

سازی یا شرح و توضیح این نوع کتابها روی آورده‌اند. کتاب میزان الصرف نیز از این

قاعده مستثنا نیست. بنابراین به سهم خود در رفع مشکل کوشیده‌ایم و در حد توان به

شرح و توضیح آن همت گماشته ایم؛ اما با نهایت احتیاط که مبدا حرفی کم و زیاد

شود یا کلمه‌ای برخلاف منظور مؤلف تفسیر و تشریح گردد.

ویژگی‌های این کتاب و کارهای انجام شده:

- ۱- درس بندی کتاب میزان و منشعب در بیست و هشت درس؛
- ۲- شرح و توضیح عبارات مشکل و اصطلاحات در زیر نوشت؛
- ۳- تنظیم صیغه‌ها در جدولها به همراه تعیین نوع صیغه؛
- ۴- آوردن خلاصه درس در پایان هر درس؛
- ۵- طرح پرسش بعد از هر درس؛
- ۶- طرح تمرین‌های مفید و متنوع به ویژه تمرین‌های برگرفته شده از قرآن و حدیث که به منظور آشنایی صرف پژوه با مفاهیم قرآنی انجام شده است؛
- ۷- ویرایش فنی متن بدون هیچ گونه تغییر در عبارت اصلی مؤلف؛
- ۸- استخراج واژه‌ها و اصطلاحات صرفی مورد بحث کتاب و شرح آنها در پیوست؛

۹- افزودن نمودارهای لازم برای فهم آسانتر مطالب؛

۱۰- نمونه صرف کبیر بعضی از ابواب در پیوست؛

این است نتیجه تلاش و کوشش ما، قضاوت به عهده استفاده‌کنندگان منصف و پاک دل و اساتید نکته‌سنج و ژرف‌اندیش.

بپوش گر به خطایی رسی و طعنه مزین که هیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

گر قبول افتد دریغ نوزند زدعایی

عبدالقادر دهقان عفا الله عنه

پیش‌گفتار چاپ دوم

روزی که در آن نکرده‌ای کار آن روز از عمر خویش مشمار
چاپ اول این کتاب در سال تحصیلی ۱۴۳۴-۵ به یاری الله منتشر شد. هنوز یک
سال نگذشته است که نوبت چاپ دوم فرا رسیده است، پس خدا را سپاس بر این
نعمت و نعمتهای دگر، و امید که بیفزاید بیشتر؛ زیرا «از او آمد جملگی جود و
وجود»

خان و مان دادی و عمر جاودان^۱ سائر نعمت که ناید در بیان
هكذا انعم الي دارالسلام بالنبي المصطفى خيرا لانام
ارزشیایی کتاب، فرایندی مقبول و لازم است و معمولاً کتابهای درسی از سوی
فراگیران (دانش‌آموزن، دانشجویان، طلاب و اساتید و محققان، صاحب‌نظران) مطابق با
نیازهای روز و شرائط جدید، عیب‌زدایی و رفع نقص می‌شوند و پس از بازنگری و
تجدید نظر، مطالب جدید به آنها افزوده می‌شود یا بعضی از مطالب گذشته حسب
صلاحدید صاحب‌نظران حذف می‌گردد.

این کتاب نیز از این قاعده مستثنا نبوده است؛ در طول سال از مدرسان و اساتیدی
که این کتاب را تدریس کرده‌اند، نظرخواهی کردیم و از آنان خواستیم پیشنهادها و
انتقادهای خود را درباره توضیحات و تمرین‌های این کتاب مطرح کنند و موارد ضعف
و کمبودها را برای ما بازگو نمایند.

^۱ - به اعتبار روح است نه جسم .

عده‌ای از پاک‌طینتان، مخلصانه مواردی را که به نظرشان مشکل یا نیازمند تجدید نظر و اصطلاح بود، نشاندهی کردند.

عمده‌ترین نکته‌ای که برخی از دوستان یادآوری نمودند، دشواری صرف فعل‌های غیر صحیح (= معتل، مضاعف و ...) بود که در متن کتاب نیامده است و فراگیران از اعلال و شکل اصلی کلمات چندان آگاهی ندارند؛ گرچه این مطلب با در نظر داشت سوابق تحصیلی خوانندگان این کتاب، نقص غیر قابل جبرانی نبود؛ اما برای ارج نهادن به نظر این دوستان، بعضی از تمرین‌ها را به افعال ساده‌تر تغییر دادیم.

و از سوی دیگر از آن جا که با ورود فناوری جدید و یافته‌های نوین آموزشی، عرصه آموزش به سرعت در حال تغییر است، بنابراین در این چاپ به تعیین اهداف آموزشی هر درس همت گماشتیم و ترجمه آیات و احادیث را نیز افزوده‌ایم تا دانش پژوه بتواند بهتر و آسان‌تر به اهداف مورد نظر دست یابد.

با این حال، باز هم نمی‌توان ادعا نمود که کتاب بدون نقص و عیب است؛ بنابراین چشم به راه دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده صاحب‌نظران محترم هستیم.

جا دارد از دوستانی که با اظهار نظر و رهنمودهای سازنده خود ما را ممنون احسان خویش نموده‌اند؛ سپاسگزاری کنم و از تلاش‌های آنان در جهت ارتقای کیفی این اثر قدردانی نمایم.

امید است الله تعالی این خدمت کوچک را به بارگاه خود بپذیرد و بیش از پیش مقبول خاص و عام گرداند. ﴿وَمَا ذَلِك عَلَى اللَّهِ الْعَزِيزُ﴾

عبدالقادر رحمان

دارالعلوم زاہدان شعبان ۱۴۳۵ هجری

یادداشت

برادر ارجمند جناب مولوی عبدالقادر دهقان از مولفان و مترجمان بنام و از صاحب‌نظران و محققان علوم اسلامی است که در مرکز مطالعات و تحقیقات دارالعلوم زاهدان، لقب «کشاف» را به خود اختصاص داده است. کاری که روی «میزان الصرف» انجام شده بسیار با دقت نظر و تحقیق زیاد و با مشورت و مراجعه به منابع بوده است.

این جانب، این کتاب را در کلاسهای شبانه فرهنگیان در دارالعلوم یک بار تدریس نمودم، آنچه به نظر بنده نیازمند تجدید نظر بود با ایشان در میان گذاشتم و ایشان نیز در چاپ کنونی با تجدید نظر کلی اصلاحاتی را انجام دادند، لذا از میان کتابهای میزان الصرف موجود به نظر بنده روی این کتاب زحمت فراوانی کشیده شده است «والکمال لله وحده»

از خداوند متعال می‌خواهم آن را به درگاه خود بپذیرد و ایشان را برای جامعه اسلامی حفاظت فرماید.

ادبم سپاسی

مرکز مطالعات و تحقیقات دارالعلوم

تعریف علم صرف

صرف یا تصریف در لغت به معنای تغییر دادن و گرداندن از یک شکل به شکل دیگر یا از یک حالت به حالت دیگر و در اصطلاح علمای صرف: علمی است که به وسیله آن ساختار کلمه‌ها و چگونگی تغییر آنها به شکل‌های گوناگون شناخته می‌شود؛ مانند: تغییر کلمه نَصَرَ به کلمه‌های: یَنْصُرُ، ناصِرٌ، اُنْصُر.

موضوع علم صرف

موضوع بحث علم صرف «کلمه» است به اعتبار ساختمان و صیغه؛ یعنی دانستن اینکه این کلمه صیغه ماضی است یا مضارع یا ...

فائده علم صرف

فائده علم صرف این است که به وسیله آن می‌توان از اشتباه خواندن کلمه‌های عربی مصُون ماند و آنها را از یکدیگر باز شناخت.

نخستین مدوّن علم صرف

مولانا محمد رفیع عثمانی نوشته است :

قول مشهور این است که نخستین تدوین کننده علم صرف ابو عثمان بکر المازنی (متوفی: ۲۴۸ یا ۲۴۹) است که صرف را از نحو جدا نمود و پیش از آن به عنوان یک علم مستقل مدون نبود؛ بلکه مسائل صرف در علم نحو بیان می‌شد.

این قول مشهور است همان گونه که در «كشف الظنون» و «مفتاح السعادة» آمده است؛ اما آنچه بنده بعد از تحقیق به آن دست یافته‌ام این است که نخستین مدوّن علم صرف، امام اعظم ابوحنیفه نعمان بن ثابت رحمه الله (متوفی ۱۵۰ هـ) است که یک قرن پیش‌تر از عثمان مازنی بوده است.

امام، کتابی در موضوع صرف هم نگاشته است به نام «المقصود» این کتاب را مکتبه مصطفی بایی حلبی در مصر سال (۱۳۵۹ هـ ق مطابق ۱۹۴۰ م) چاپ کرده است. بنده در یک کتابفروشی در مکه مکرمه در سال ۱۳۸۴ هـ ق به نسخه‌ای از آن دست یافتیم. این کتاب مختصر و فراگیرنده مسائل صرف است. عبارت آن واضح و منضبط است و سه شرح به آن پیوست شده است که عبارتند از:

- ۱- المطلوب، نام نویسنده آن نوشته نشده است؛
 - ۲- امعان الانظار، نوشته زین الدین محمد؛
 - ۳- روح الشروح، نوشته استاد عیسی السیروی.
- کتاب «المقصود» با این شرح‌های سه گانه با تحقیق احمد سعدعلی، استاد دانشگاه ازهر چاپ شده است.

[اقتباس از مقدمه کتاب میزان الصرف باللغة العربية]